

ESPAD: Souhrn výsledků za rok 2003

Data o vztahu mladých lidí k užívání alkoholu a drog byla shromažďována ve třech vlnách Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). První studie proběhla v roce 1995 a účastnilo se jí 26 zemí. Ve druhé studii v roce 1999 participovalo na projektu 30 států.

Tato zpráva se zaměřuje na shrnutí poznatků z výzkumu, který proběhl v roce 2003 ve 35 zemích.

Projektu se účastnily tyto země: Belgie, Bulharsko, Česká republika, Dánsko, Estonsko, Faerské ostrovy, Finsko, Francie, Grónsko, Chorvatsko, Irsko, Island, Itálie, Kypr, Německo (6 spolkových zemí), Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Malta, Nizozemsko, Norsko, Ostrov Man, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Rusko (Moskva), Řecko, Slovensko, Slovinsko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko (6 měst), Ukrajina a Velká Británie. Projekt je založen na spolupráci nezávislých výzkumných týmů z jednotlivých zemí. V roce 2003 bylo ve studii dotázáno více než 100 000 studentů.

V této zprávě je podán stručný přehled poznatků ze studie ESPAD 2003. Klíčová data o důležitých proměnných jsou prezentována v souhrnných tabulkách 1-3. Mezi sledované chování patří kouření cigaret, konzumace alkoholu, opilost a užívání ilegálních drog.

Metodologie

Stejně jako v předchozích studiích byl výzkum prováděn na základě jednotného dotazníku a standardizované metodologie, aby bylo dosaženo co nejvyšší komparability (srovnatelnosti) získaných dat. Data byla sebrána převážně v průběhu jara 2003, přičemž cílovou skupinou byli studenti narození v roce 1987. Šlo tedy o populaci, která v daném roce dosáhla věku 16 let. Průměrný věk dotázaných studentů byl 15,8 let. Data byla sbírána formou dotazníků, které byly vyplňovány ve školních třídách. Výběr tříd byl proveden tak, aby vzorek byl reprezentativní pro daný stát. Výjimky zahrnují Rusko, kde se studie omezila na Moskvu, Německo, kde byla studie provedena jen v 6 spolkových zemích a Turecko, kde se studie omezila na šest největších měst v šesti regionech Turecka.

Data sbírali výzkumní asistenti nebo učitelé.

Zdroj: Hibell, B. et al. (2004) The ESPAD Report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries. Stockholm: CAN. (s. 19 - 25)

Studenti odpovídali na dotazníky anonymně ve třídách, za podmínek podobných písemnému testu. Velikost vzorků dotázaných v jednotlivých zemích se pohybovala od 555 studentů v Grónsku až po 6 000 v Polsku. Je ovšem nutno říci, že menší vzorky se vyskytovaly jen v malých státech, kde nebyla použita žádná výběrová metoda, ale byla dotázána celá sledovaná kohorta. V ostatních zemích se velikost vzorku blížila nebo dosahovala doporučené velikosti 2,400.

Výsledky studie byly hlášeny ve standardizovaném formátu. Základ mezinárodní zprávy tvoří zprávy od jednotlivých zemí zapojených do projektu.

Kvalita dat

Veškerá snaha směřovala k tomu, aby byla dodržena standardizovaná metodologie projektu ESPAD napříč zeměmi. I přesto se v komparativní studii 35 zemí nelze vyhnout některým metodologickým problémům. Ve většině zemí, které se účastnily projektu ESPAD, lze validitu dat považovat za velmi vysokou. Kulturní kontext, v němž studenti odpovídali na otázky, se velmi pravděpodobně v různých zemích lišil. Toto ovšem nutně neznamená, že by se lišila ochota pravdivě odpovídat na otázky. Menší problémy s validitou byly v několika zemích, ale nikde nedosahovaly takové míry, aby byla ohrožena srovnatelnost výsledků.

Z několika důvodů nebylo možné v této zprávě uvést přesné hodnoty statistické významnosti. Malé rozdíly v bodových odhadech mezi jednotlivými zeměmi v průběhu času by tedy měly být interpretovány s jistou mírou opatrnosti. Pokud však uvážíme velikosti národních vzorků a použité výběrové metody, rozdíly větší než několik procentních bodů mohou být s relativní jistotou považovány za signifikantní.

Tabák

Prevalence kouření cigaret 40 a vícekrát za život a míra 30denní prevalence (tj. kouření v posledních 30 dnech) jsou prezentovány v souhrnných tabulkách. Téměř ve všech zemích kouřilo cigarety alespoň jednou za život 50-80 % studentů, přičemž ti, kteří kouřili 40 a vícekrát, většinou pocházeli ze

zemí s vysokou celoživotní prevalencí. V České Republice, Faerských ostrovech, Grónsku, Litvě, Německu, Rakousku a Rusku (Moskvě) kouřilo alespoň 40krát v životě kolem 40 % dotázaných. Nejnižší míra prevalence byla udávána v Turecku (13 %), Maltě (16 %), Islandu a Portugalsku (18 %).

V osmi ze 35 zemí, které se účastnily studie ESPAD, kouřilo 40 a vícekrát za život více mužů než žen. Jedná se především o země ve východní části Evropy. Patří sem např. Estonsko, Lotyšsko, Litva, Polsko, Rumunsko a Ukrajina, ale také Kypr a Turecko. Velký rozdíl v opačném smyslu, tedy daný typ chování zaznamenaný častěji u dívek než u chlapců, byl zejména ve dvou severských zemích – v Grónsku a na Ostrově Man.

Nejvyšší procento studentů, kteří se přiznali ke kouření v posledních třiceti dnech bylo v Grónsku, které dosahuje zdaleka nejvyššího výskytu kouření ze všech zemí (60 %). Vysoký výskyt byl také zjištěn v Bulharsku, České republice, Německu, Rakousku a Rusku (Moskva) (43 – 49 %). Relativně nízký výskyt byl zjištěn na Kypru, v Litvě, Lotyšsku, Turecku a na Ukrajině (18 – 25 %).

Mezi země s podstatně vyšším výskytem kouření v posledních třiceti dnech u mužů než u žen patří Kypr, Litva, Lotyšsko, Turecko a Ukrajina. Naopak vyšší výskyt kouření u žen oproti mužům byl zjištěn v Grónsku, Irsku, na Ostrově Man a ve Velké Británii.

Spotřeba alkoholu

Prevalence pití alkoholu 40 a vícekrát za život je uvedena v souhrnných tabulkách. Zde je uveden také výskyt pití alkoholu 10krát a častěji v posledních 30 dnech a také prevalence pití piva, vína a lihovin 3krát nebo častěji za poslední měsíc.

Ve dvou třetinách zemí zapojených do studie ESPAD měla zkušenost s alkoholem drtivá většina dotázaných studentů (90 % a více). Neznamená to však, že všichni tito studenti byli pravidelnými konzumenty alkoholu. Za pravidelné konzumenty alkoholu můžeme považovat ty studenty, kteří pili alkoholické nápoje alespoň 40krát za život. Výskyt pití alkoholu s touto frekvencí je mezi studenty výrazně nižší než výskyt jakékoli zkušenosti s alkoholem.

Nejvyšší výskyt pití alkoholu s frekvencí 40krát a častěji byl zjištěn v zemích, kde byl udáván nejvyšší výskyt celoživotní zkušenosti s pitím alkoholu. Jsou to následující země:

Česká republika, Dánsko, Ostrov Man, Nizozemsko, Rakousko a Velká Británie (43 – 50 %). Nejnižší výskyt byl udáván v Turecku (7 %) dále v Grónsku, na Islandu, v Norsku a Portugalsku (13 – 15 %).

Tato úroveň spotřeby alkoholu byla častěji udávána chlapci než děvčaty. V několika málo zemích - na Ostrově Man, ve Finsku a Norsku - bylo rozložení podle pohlaví v přibližně stejné. V žádné zemi však nepřevyšovaly prevalence hodnoty u dívek hodnoty udávané chlapci.

Za konzumenty s vysokou frekvencí pití je možné označit také ty studenty, kteří uvedli, že pili alkoholické nápoje 10krát a častěji během uplynulých 30 dnů (tj. v průměru každý třetí den). Alkoholické nápoje konzumovala tímto způsobem zhruba čtvrtina studentů v Nizozemsku (25 %) a asi pětina v Belgii, na Maltě, v Rakousku a ve Velké Británii (17 – 21 %). Naopak v některých zemích se pití alkoholu s touto frekvencí vyskytovalo jen ve velmi malé míře. Prevalence 3 % nebo dokonce nižší byly zjištěny ve Finsku, Grónsku, na Islandu, v Norsku a ve Švédsku. Nízký výskyt častého pití je tedy soustředěn do severských zemí.

Pokud jde o druhy alkoholických nápojů, mnoho studentů uvádělo zejména časté pití piva. Procento studentů, kteří pili pivo 3krát a častěji v posledních 30 dnech se pohybovalo v rozmezí od 10 do 44 %. Nejvyšší hodnoty byly zjištěny v Dánsku, Bulharsku, Polsku a Nizozemsku (40 - 44 %). Nejnižší výskyt byl zjištěn v Norsku a Turecku (10, resp. 14 %). Další země, v nichž časté pití piva udávalo méně než 20 % dotázaných, byly Finsko, Maďarsko, Island a Portugalsko.

Ve většině zemí studie ESPAD bylo pití piva typickým chováním mezi muži. Výjimkou byly pouze dvě severské země, Island a Grónsko, v nichž podíl častého pití piva byl zhruba stejný u chlapců i děvčat.

Ve srovnání s pitím piva uvedl menší počet studentů pití vína v posledních 30 dnech. Ve většině zemí byla proporce studentů, kteří pili víno 3krát a častěji během posledních 30 dnů, nižší než 20 %. Z nich vybočovala pouze jedna země, Malta, kde více než jedna třetina studentů (35 %) uvedla pití vína s touto frekvencí. Mezi země s mírně zvýšenou prevalencí patří ještě ČR, Itálie, Rakousko, Řecko a Slovinsko (21 – 23 %). Nejnižší výskyt pití vína s frekvencí 3 a vícekrát byl zjištěn ve Finsku, Islandu, Norsku a Turecku (5 % nebo méně).

Počet studentů, kteří pili lihoviny během posledního měsíce, se velmi různil mezi jednotlivými zeměmi. Totéž platí, vezmeme-li v úvahu častější pití lihovin, tj. 3krát a častěji během posledního měsíce. Na špici jsou v tomto směru Britské ostrovy a také dvě středomořské země. Nejvyšší výskyt byl udáván na Maltě, kde časté pití destilátů uvedlo 43 % dotázaných studentů. Za Maltou následovaly Faerské ostrovy, Irsko, Ostrov Man, Řecko a Velká Británie (37 – 39 %).

Přibližně v polovině zemí uvádějí častou konzumaci destilátů chlapani ve větší míře než dívky. Zhruba stejný je počet zemí, v nichž je výskyt častého konzumu destilátů přibližně stejně rozšířený mezi chlapani a dívkami. Vyšší frekvenci častého pití destilátů mezi dívkami oproti chlapanům jsme zaznamenali pouze ve třech zemích – Irsku, na Ostrovu Man a ve Velké Británii.

Opilost

Hodnoty celoživotní prevalence pro opilost 20krát a častěji a prevalence opakované opilosti během posledních 30 dnů (3krát a častěji) jsou uvedeny v souhrnných tabulkách.

Zkušenost s opilostí byla u některých studentů udávána jen zřídka nebo výjimečně, zatímco u jiných byla alkoholová intoxikace častější. Ve 30 z 35 sledovaných zemí přiznala většina dotázaných opilost alespoň jednou za život. Mezi země, v nichž byl zaznamenán nejvyšší výskyt opakované opilosti alespoň 20krát za život, patří Dánsko, Irsko, Ostrov Man, Velká Británie, Estonsko a Finsko (26 – 36 %). V dalších zemích byl výskyt časté opilosti udáván méně často. V Turecku to bylo jen u 1% studentů a na Kypru, ve Francii, Řecku a Portugalsku jen u 3 % dotázaných.

Ve většině zemí byla takto definovaná frekvence opilosti častější mezi chlapani. V tomto ukazateli nepřevažovaly dívky nad chlapani v žádné zemi. V řadě zemích byl však výskyt mezi chlapani a děvčaty srovnatelný. Mezi takové země patří země Spojeného Království a skandinávské země (Finsko, Faerské ostrovy, Island, Irsko, Ostrov Man a Velká Británie).

Počty studentů, kteří uvedli, že se opili 3krát nebo častěji během posledních 30 dnů, jsou pochopitelně mnohem nižší, na předních místech v tomto srovnání se umísťují v podstatě tytéž země, které uváděly vysoký výskyt časté opilosti u studentů v celoživotní

perspektivě. Např. v Dánsku a Irsku uvádí častou opilost během posledního měsíce přibližně čtvrtina dotázaných studentů. Další země s vysokými prevalenčními hodnotami jsou Ostrov Man a Velká Británie.

Přibližně v polovině zemí sledovaných v rámci projektu ESPAD byl počet studentů, kteří uvedli častou alkoholovou intoxikaci v posledním měsíci nižší než 10 %. Nejnižší hodnoty byly zjištěny na Kypru, ve Francii, Řecku, Portugalsku a Turecku (1 – 4 %).

Pití nadměrných dávek alkoholu

Alternativním ukazatelem pro těžké pití alkoholu je ukazatel častého pití nadměrných dávek alkoholu při jedné konzumní příležitosti (tzv. „binge drinking“). V případě naší studie šlo o vypití 5 nebo více standardních sklenek alkoholického nápoje za sebou. Sledované země se značně lišily, pokud jde o výskyt častého pití výše uvedených dávek alkoholu 3krát a častěji za uplynulý měsíc. Časté pití nadměrných dávek alkoholu dle uvedené definice uvedla pětina až čtvrtina dotázaných ve zhruba jedné polovině sledovaných zemí.

Tento typ konzumace alkoholu se v největší míře vyskytoval mezi studenty v Dánsku, Irsku, na Maltě, v Nizozemí, Norsku, na Ostrově Man, v Polsku, Švédsku a ve Velké Británii (24 – 32 %). Jde převážně o země z oblasti severozápadní Evropy s výjimkou Malty. Naopak nejnižší výskyt častého pití nadměrných dávek alkoholu byl zjištěn v následujících zemích: Francie, Island, Kypr, Maďarsko, Rumunsko, Řecko a Turecko (5 – 11 %).

Nelegální drogy

Data o celoživotní zkušenosti s užíváním různých druhů nelegálních drog jsou uvedeny v souhrnných tabulkách. Jsou zde informace o užívání marihuany, amfetaminů, LSD, extáze, sedativ užívaných bez doporučení lékaře a organických rozpouštědel. Navíc je v tabulkách uvedena prevalence užívání marihuany v posledních 30 dnech.

Velká většina dotázaných studentů, kteří uvedli zkušenost s ilegální drogou, mělo tuto zkušenost s marihuanou nebo hašišem. Proto je procento studentů, kteří uvedli užití marihuany, přibližně stejné jako procento studentů se zkušeností s užitím jakékoli ilegální drogy.

Na vedoucím místě žebříčku, pokud jde o zkušenost s užíváním marihuany, je Česká

republika, kde užívání marihuany nebo hašiše uvedlo 44 % studentů. Vysoké prevalenční hodnoty byly dále zjištěny ve Francii, Irsku, na Ostrově Man, Švýcarsku a ve Velké Británii (38 – 40 %). Další země, v nichž více než čtvrtina dotázaných uvedla užívání marihuany, jsou Belgie, Grónsko, Itálie, Německo, Nizozemí, Slovensko a Slovinsko (27 – 32 %).

Nejnižší výskyt zkušeností s marihuanou byl zjištěn na Kypru, v Rumunsku, Řecku, ve Švédsku a Turecku (3 – 7 %) a relativně nízký také na Faerských ostrovech, ve Finsku a Norsku (okolo 10 %).

Užívání marihuany v posledních 30 dnech může naznačovat pravidelnou konzumaci. Prevalence zkušeností v posledních 30 dnech dosahuje v některých zemích jedné pětiny dotázaných, v jiných jsou naopak udávány hodnoty mnohem nižší. Mezi země s nejvyšším výskytem užívání během posledního měsíce patří Česká republika, Francie, Ostrov Man, Švýcarsko a Velká Británie (19 – 22 %).

Ve většině zemí bylo mezi těmi, kdo měli zkušenost s marihuanou, více chlapců než děvčat. Rozdíly podle pohlaví však byly velmi nízké v Bulharsku, Grónsku, Chorvatsku, na Islandu, v Irsku, Maďarsku, Rusku (Moskvě), na Slovensku a ve Slovinsku.

Mezi státy s nejvyšším zjištěným počtem studentů, kteří mají zkušenost s amfetaminy patří Estonsko, Island, Litva, Německo a Polsko (5 – 7 %). Ve třinácti zemích uvedlo užití amfetaminů 1 % a méně.

U studentů, kteří se účastnili studie ESPAD, nebylo zjištěno čtenější užívání LSD. Největší procento užívání LSD uváděla Česká republika a Ostrov Man (5 – 6 %).

Extáze je mezi dotázanými nejčastěji užívanou ilegální drogou (mimo marihuany). V České republice ji užilo 8 %, nižší procento pak uvádějí Estonsko, Chorvatsko, Irsko, Nizozemsko, Ostrov Man a Velká Británie (5 – 7 %).

Sedativa jsou psychoaktivní léky, které mohou být užívány na základě lékařského předpisu, ale také zneužívány jako ilegální drogy. Nejčastější užívání výše uvedených látek bez lékařského předpisu bylo zjištěno v Polsku (17 %), dále pak v Litvě (14 %), Francii a České republice (11 – 13 %). Nejnižší míry prevalence jsou udávány v Bulharsku, Irsku, Německu, Rakousku, Ukrajině a ve Spojeném Království (2 %).

Největší prevalence inhalování těkavých látek byla zjištěna v Grónsku, kde je v průběhu života užilo 22 % dotázaných. Mezi další země s vysokým zneužíváním těkavých látek patří Irsko, Kypr, Malta, Ostrov Man, Řecko a Slovinsko (15 – 19 %).

V souvislosti se zneužíváním těkavých látek nebyly zjištěny výraznější rozdíly podle pohlaví. Ve většině zemí nebyly mezi pohlavími žádné rozdíly v užívání; v Belgii, na Kypru, v Portugalsku, Řecku a na Ukrajině pak toto chování bylo častěji zjištěno u chlapců než u dívek. Pouze v Irsku dívky přiznávaly častější užívání než chlapci.

Závěry

Souhrnně nám vzorec rizikového chování spojeného s konzumací alkoholu ukazuje, že časté pití má nejvyšší prevalenci mezi studenty západní Evropy (Britské ostrovy, Nizozemsko, Belgie), ale také v Rakousku, České republice a na Maltě. Poměrně málo studentů ze severovýchodních oblastí Evropy pije alkohol s obdobnou četností.

Konzumace piva má nejvyšší prevalenci v Bulharsku, Dánsku, Nizozemsku a Polsku, zatímco konzumace vína má nejvyšší prevalenci v zemích, které mají tradici v produkci vín (Česká republika, Itálie, Malta, Rakousko, Řecko a Slovinsko). Spotřeba destilátů je méně jednoznačná, s vysokou prevalencí v navzájem velmi odlišných zemích, jako jsou Faerské ostrovy, Irsko, Malta, Ostrov Man, Řecko a Velká Británie).

Prevalence opilosti je nejvíce koncentrována v zemích západní Evropy (Dánsko, Irsko, Ostrov Man a Spojené Království). Ve středozemní oblasti bylo toto chování zjištěno jen u velmi malého procenta studentů (Francie, Kypr, Portugalsko, Rumunsko, Řecko a Turecko).

V oblasti užívání nelegálních drog dominují marihuana a hašiš. Časté užívání bylo zjištěno především v zemích střední a západní Evropy, kde se k jejich užití přihlásila více než třetina studentů. Mezi země s vysokou prevalencí patří Česká republika, Francie, Irsko, Ostrov Man, Švýcarsko a Velká Británie. Země s nízkou prevalencí můžeme najít v severních a jižních částech Evropy.